
BARTHA DALMA – JAKAB JUDIT

Törekvések a hátrányos helyzetű csíkszeredai általános iskolás gyermekek támogatására

1. Módszertani bevezető

Jelen írásunkban azokat a helyi jellegű kezdeményezéseket vetjük számba, amelyek a csíkszeredai szociálisan hátrányos helyzetű 7–14 éves korú gyermekek iskolai esélyeinek javítását célozzák. Célunk elérése érdekében a probléma megoldását felvállaló iskolák igazgatóival és pedagógusaival, Csíkszereda Önkormányzata Szociális osztályának vezetőjével, a Hargita megyei Tanfelügyelőség speciális oktatásért, illetve a roma gyermekekért felelős tanfelügyelőjével, a Gyermekvédelmi Igazgatóság munkatársával, valamint a hátrányos helyzetben levő gyerekek szüleivel készítettünk interjúkat. A téma sokoldalú megközelítése során olyan kérdésekre kerestük a választ, mint:

- Tulajdonképpen kit tekintenek szociálisan hátrányos helyzetű gyermeknek az iskolák, illetve az említett intézmények képviselői?
- Milyen kezdeményezések születtek a szociális jellegű problémákból fakadó iskolai nehézségek felszámolására?
- Hogyan viszonyulnak a kérdéshez az iskolák, az önkormányzat képviselői, a tanfelügyelőség?
- Létezik-e valamilyen stratégia az egyes intézmények szintjén, amelyet követve enyhíthető ez a probléma?
- Van-e együttműködés a felelős szervek között?
- Mit tekintenek eredménynek az eddigi intézkedéseik során?
- Milyen jövőbeli elképzeléseik vannak az intézmények képviselőinek a problémával kapcsolatban?

Hipotézisünk szerint léteznek olyan elszigetelt jellegű kezdeményezések a szociálisan hátrányos helyzetű iskoláskorú gyermekek problémáinak kezelésére, amelyeket a mindennapi szükséglet hívott életre. Ezeknek a kezdeményezéseknek az elindítói a törvényes keretek hiánya miatt kénytelenek voltak „nem-hivatalos” megoldásokat találni, és előzetes szakismeret nélkül „váltak bele” a munkába. A felelős szervek, szervezetek kérésre nyújtanak ugyan segítséget, de hiányzik egy összehangolt, megtervezett együttműködés, amelynek nyomán érdemben kezelhetőek lennének a problémák. A meglévő próbálkozások nélkülözik a hosszútávú stratégiát, működésük bizonytalan, kiszámíthatatlan.

Kutatásunknak kettős célja van: egyrészt leíró, másrészt feltáró. A szociálisan hátrányos helyzetű csíkszeredai tanulók helyzetére vonatkozó információk feltárásával ugyanakkor a jelenség átfogó leírására törekszünk.

A kutatás előkészítése során világossá vált, hogy Csíkszeredában tulajdonképpen két városszéli általános iskolában koncentrálódnak a szociálisan hátrányos helyzetű tanulók: a csíktaplocai és a csíksomlyói iskolákban. Ezek az iskolák felvállalják ezt a státust, és szolgáltatásaikat ennek megfelelően kínálják. Ezért ezeknek az iskoláknak az igazgatóival és pedagógusaival készítettünk interjúkat. Az ezekben az iskolákban tanuló elsős, negyedikes és nyolcadikos gyerekek szülei közül véletlenszerű mintavétellel választottuk ki azt a 10 szülőt, akikkel szintén interjúkat készítettünk. Szintén interjú során kérdeztük meg a helyi önkormányzat szociális osztályának vezetőjét, a Tanfelügyelőség speciális oktatásért és romák oktatásáért felelős képviselőjét, valamint a Gyermekvédelmi Igazgatóság egyik munkatársát. A mintegy húsz mélyinterjú feldolgozása mellett iskolai dokumentumok, törvényrendeletek tanulmányozásával próbáltuk átfogóbbá tenni a kirajzolódó helyzetképet.

2. Hátrányos helyzet a román törvénykezés szintjén

Bár rendeletek, törvények szintjén hosszú ideig nem léteztek szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek, az iskolák hétköznapi valóságában egyre nagyobb nehézségeket okozott a probléma. A családok szegénységének következményei begyűrűztek az iskola falai közé is. Az iskolák felkészületlenül álltak a probléma előtt, hisz sem anyagi lehetőségeik, sem kidolgozott pedagógiai programjaik nem voltak.

Az 1995-ben elfogadott Tanügyi Törvény¹ Románia összes állampolgára számára biztosítja az oktatás minden szintjéhez és formájához való egyenlő hozzáférés jogát, függetlenül anyagi, szociális helyzetétől, illetve nemi, faji, nemzetiségi, politikai, vallási hovatartozásától. Nyilván egy törvény megjelenése, elfogadása nem vonja maga után automatikusan annak azonnali gyakorlati alkalmazását is. Az átmenet bizonytalansága, az oktatásra fordítható alacsony költségek, a stabil, célorientált programok hiánya miatt az iskolai esélyegyenlőtlenség jelei egyre látványosabbakká váltak. Az oktatás különböző területeit érintő, gyakran összehangolatlan, ellentmondásos reformok az iskolából lemorzsolódókat, vagy az indulásból távolmaradókat nem érintették.

Először a 26/1997-es Kormányrendeletben olvasható a „hátrányos helyzetű gyermek”² definíciója. Ebbe a kategóriába az árva, elhagyott, fogyatékos gyermekek mellé besorolták a szegény családok, illetve a perifériára szorult kisebbségi közösségek (romák) gyermekeit is. A rendelet azt is megállapítja, hogy ezeknek a gyermekeknek szükségük van az állam és a közösség támogatására. Románia akkori kormánya a probléma kezelését a helyi hatóságok hatáskörébe helyezte, akik kezdetben komoly anyagi és humán erőforrás hiánnyal küszködtek.

2001-ben kidolgozásra került egy újabb négy éves kormánystratégia a hátrányos helyzetű gyermekek védelme, támogatása céljából. E dokumentumban már EU-konform alapelvek, célkitűzések bizonyítják Románia Európához való „felzárkózási” szándékát. Ebben az időszakban léptek életbe azok az intézkedések is, amelyek nyomán az általános iskolák rászoruló tanulói tanév elején ingyenes tanfelszerelést kaptak,³ illetve 2002-től az összes tanuló ingyenes tízórait⁴ is kap.

A 2003-as alkotmánymódosítás során Románia Alkotmánya 32-es cikkelyébe (4. bekezdésébe) is bekerült a szociális problémákkal küszködő gyermekek támogatásának szükségessége: „Az állam, a törvény értel-

¹ Legea nr. 84/ 24 iulie 1995 Legea învățământului Art. 5. (1), (2) In www.edu.ro

² Ordonanța de Urgență nr. 26/1997 In www.cdep.ro

³ 2001.szeptember 1-től ingyenes tanszeresgélyben részesülhet az a tanuló, akinek a családjában az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg a minimálbér felét (kb. 1.500.000 lejt azaz kb. 50 \$) In www.mmssf.ro

⁴ 2002. szept. 1-től minden alsó tagozatos tanuló naponta kiflit és tejet (esetleg sajtot) kap tízóraitra. *Ordonanța 70/2003 pentru modificarea Ordonanței de urgență 96/2002 privind acordarea de produse lactate și de panificație pentru elevii din clasele I-IV din învățământul de stat.* In www.mmssf.ro

mében, szociális ösztöndíjat biztosít a szegény családokból, illetve a gyermekotthonokból származó gyermekeknek és fiataloknak”.

Az EU kirekesztés-elleni politikájának hatása érezhető azokban a kormány-határozatokban, rendeletekben, tevékenységi tervekben,⁵ stratégiákban, amelyekben prioritásként jelenik meg az esélyegyenlőség elvének érvényesítése az oktatásban, a hátrányos helyzetű rétegek széleskörű beiskolázása, illetve az oktatásban való benntartása. Az Oktatási és Kutatási Minisztérium által 2005-ben megjelentetett, az oktatási rendszer helyzetére vonatkozó beszámoló adatai⁶ azt mutatják, hogy bár a rendszeres iskoláztatás alapvető feltétele lett a szociális segélyhez való hozzájutásnak, mind az elemi osztályok, mind az V-VIII osztályok szintjén évről évre nő a lemorzsolódott tanulók száma. Főleg a felső tagozatosok esetében látványos a növekedés: a 2000-es évi 0,6%-ról 2004-ben 1,7 %-ra emelkedett ez az arány.

A hátrányos helyzetűek számának növekvő tendenciája hatására, az Európai Unió integrálást sürgető elvei nyomán az utóbbi hónapokban olyan szabályozások láttak napvilágot,⁷ amelyek jogi keretet biztosítanak az integráló, inklúziós iskolák működtetésére. A végrehajtás költségeit a helyi önkormányzatoknak kell biztosítaniuk, ugyanakkor különböző EU-s források bevonására is van lehetőség. Az ország több megyéje részt vesz a hátrányos helyzetű – főleg roma – gyermekek beiskolázását támogató PHARE programban. A 2005-ös „hullámba” Hargita megye is bekapcsolódott, és a megye tíz iskolájában beindult a program (a résztvevők között nem szerepel azonban egyetlen csíkszeredai iskola sem).

3. Hargita megyei, csíkszeredai helyzetkép

A Hargita megyei beiskolázási, lemorzsolódási statisztikákat tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy az országos tendenciák itt is érvényesülnek. A 2002-es népszámlálás adatai alapján a 7–14 éves korú 33.021 gyermek közül a 2003–2004-es tanévben 1.501 nem volt beiskolázva. Főleg az V–VIII. osztályosok körében magas ez az arány (7,12%, míg az elemi osztályokban csak 1,5%).

⁵ Programul de Guvernare și Planul de Acțiune pe anul 2005 In www.gov.ro/obiective/protectiecopii

⁶ Mircea Miclea: *Raport asupra stării sistemului național de învățământ 2005* In www.edu.ro

⁷ Ordonanța de guvern nr. 5418/ 08.11.2005 In www.edu.ro

Csíkszereda 42.029 lakójából (a 2002-es népszámlálási adatok alapján) a 2005–2006-os tanévben az általános iskolát látogató, magyarul tanuló gyermekek száma 2.924 (a lakosság kb. 7 %-a). Szegénység miatt szociális ösztöndíjban részesül a 2006-os évben 48 tanuló, az összes általános iskolás 1,64 %-a.

Eddig, a törvény értelmében, az egyes iskolák tanulólétszámának 1–2%-a részesülhetett ilyen jellegű támogatásban. A 2006-os évtől – a decentralizáció jegyében – az önkormányzat „szabadabban” rendelkezhet az ösztöndíjra szánt összegekkel, nincsenek meghatározva a keretszámok az egyes iskolákat illetően. Amint az várható, a városközponti iskolákban kevesebb a szociális ösztöndíjban részesülő tanuló. Míg az egyik központi iskolában alig 1,45 % a támogatottak aránya, a szociálisan hátrányos tanulókat felpártoló külvárosi iskolaközpontban ez az arány 2,44%.

Az önkormányzat szociális osztálya számos szolgáltatást kínál a rászoruló családoknak:

- Csíkszeredában 800-nál több kisjövedelmű (kevesebb mint havi 56 dollár jövedelmű) család kap családi pótlékot. Ezen családok legalább egy gyerekkel rendelkeznek, a pótlékban részesülő családoknak pedig közel fele egyszülős.
- Szociális segély formájában az önkormányzat 220 családnak biztosít minimális jövedelmet. E jövedelem összege függ a családtagok számától, folyó év januárjától egy személy közel 31 dollárt kap havonta, két személyt kevesebbet, mint az említett összeg kétszerese.

„Van olyan család, többgyerekes, mely a minimálbérnél egy kicsit többet megkap(...) Ezt bármennyig meg lehet kapni. Aktív életkorban levő egészséges felnőtt háromhavonta kell jelentkezzen a munkaerő ügynökségen. Elküldik dolgozni vagy kiállítanak egy igazolást arról, hogy keresi, de nincs munkaviszonya” *(Csíkszereda szociális osztályának vezetője)*

- Sürgősségi segélyeket, gyorssegélyeket alkalmilag, évi egy-két alkalommal kapnak az olyan, nehézségekkel küszködő családok, amelyek vélhetően egy kis anyagi segítséggel kibillenthetőek a tartóhatatlan állapotból. A sürgősségi segélyekből fizetnek elsősorban cigány gyerekeknek, ún. „beiskolázási pénzt” – tanszerre, ruhára.
- Szociális konyhát is működtet a város önkormányzata. Átlagban 250 személy étkezik naponta, ebből 94 körül van a gyermekek száma. Iskolák javaslatára keresik meg a gyerekeket. Cigánygyerekeket próbálnak így „berángatni” az iskolákba.

- A városnak 31 szükséglakása van. Ezekben a lakásokban nyugdíjasok, ám hétgyermekes családok is laknak. Ezekben minimális a házbér, az önkormányzat vízórákat, hőenergiamérőt is felszereltetett, és a rezsiköltségnél is támogatja az ott lakókat.

Mindenfajta segítyezés, amit az önkormányzat szociális osztálya biztosít, családi segíty, tehát egyénre szólóan nem lehet igényelni.

A szociális osztály vezetője eredményesnek tekinti működését, noha eredmények kisléptékűek: úgymint egy család szükséglakásból való kiköltözése, a szolgáltatások iránti igény felfüggesztése, munkaviszony meglétének bejelentése támogatottak részéről. Rövidtávú, azaz a kirekesztettség felszámolását szorgalmazó éves stratégiai tervvel rendelkeznek, amelyben a lakáskrisis kezelése prioritásként szerepel.

„Nagyon nehéz helyzetbe került a város két okból is, mert az építkezés leállt, a piac az nagyon drága, szerintem elérhetetlen. (...) Amíg a becsületes munka nem lesz megfizetve, addig minden stratégia sikertelen. Egyre többen hagyják itt az országot(...)”.

A szociális osztály a Gyermekvédelmi Igazgatósággal is együttműködik. Ha egyes családok nagyon nehéz anyagi helyzetbe kerülnek, ha nem megfelelőek a körülmények a gyermek egészséges fejlődéséhez, ha bántalmaznak vagy elhanyagolják a gyermeket, közbeléphet a Gyermekvédelem. Alapelv, hogy a gyermeknek a vér szerinti családjában a legjobb, ezért csak végső esetben emelik ki a gyermeket a családból, és helyezik el családi házakban, nevelőszülőknél.

A 272/2004-es Gyermekvédelmi törvény⁸ előírja, hogy a tanulást biztosító intézményeknek kötelességük nevelési programokat kidolgozni fiatal szülők részére a családon belüli erőszak megelőzéséért; személyre szabott képzést biztosítani azon tanulók számára, akik nem tudnak a Nemzeti Tanterv követelményeinek megfelelően teljesíteni, és idő előtt a munkaerőpiacra kerülnének. Az iskolák feladata megelőzni a szegénység okozta iskolaelhagyást, azáltal, hogy szociális szolgáltatásokat biztosítsanak az iskolásoknak, élelem, tanszer, szállítás formájában. A pedagógusok

⁸ *Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului.* In Monitorul Oficial Partea I nr. 557 din 23. 06. 2004

knak, ha elhanyagolt, bántalmazott gyermekkel találkoznak, értesíteniük kell a szociális hivatalokat, a Gyermekvédelemi Igazgatóságot.

Interjúalanyunktól megtudtuk, hogy Hargita megyében 500-600 bejegyzett veszélyeztetett gyermek⁹ van. Négy alkalmazottra hárul az a feladat, hogy ezek helyzetét orvosolják.

„A Csíki-medencében (Gyimesek is) 180 körüli a veszélyeztetett gyermekek száma. Az összes veszélyeztetett gyermeknek hozzávetőlegesen 85%-a általános iskolás korú.” (a Gyermekvédelmi Igazgatóság munkatársa)

A veszélyeztetett gyermekek száma növekvő tendenciát mutat. Azok a gyermekek kerülnek a Gyermekvédelemi Igazgatóság hatáskörébe, akiket ismerősök, szomszédok, pedagógusok bejelentenek vagy akik 18 éves kor alatt saját maguk bejelentkeznek.

Sikeresnek tekintenek minden olyan megoldást, amely látványosan jó a gyerekeknek (és ebből van több), sikertelennek pedig azokat, amelyek ugyan megfelelnek a törvény előírásainak, de érezhetően nem jók a gyerekeknek (például az, ha visszahelyezik a gyermeket az eredeti családjához a megszeretett, megszokott „családi házas” környezetéből). Eredményes új szolgáltatásuk a „forró drót” ingyenes szolgálat. Ennek köszönhetően megnövekedett a bejegyzett veszélyeztetett tinédzserek száma.

Az előírások értelmében a Gyermekvédelmi Igazgatóság együttműködik a polgármesteri hivatalok szociális osztályának dolgozóival mellet az igazságszolgáltatás szakembereivel és az iskolák pedagógusaival is.

4. Helyi jellegű kezdeményezések

Az iskolák, már jóval a törvényes szabályozások megjelenése előtt rákényszerültek arra, hogy valamilyen szinten kezelni próbálják a növekvő számú hátrányos helyzetű gyermek problémáját. Ennek eredményeként születtek olyan helyi jellegű kezdeményezések, amelyek pillanatnyi megoldásokat próbáltak találni a probléma enyhítésére.

⁹ Értelmezésében veszélyeztetett gyermeknek minősülnek az elhanyagolt, elhagyott, testileg és/vagy szellemileg bántalmazott, kizsákmányolt gyermekek

4.1. A csíktaplocai iskola

Az egyik említésre méltó kezdeményezés a Csíkszeredához tartozó csíktaplocai iskolában indult el. Több tényező összejátszott abban, hogy elindult egy szociálisan hátrányos helyzetű gyermekeket támogató program. Csíktaploca valamikor életerős települése volt a vidéknek. Az 1970-es években Csíkszereda lendületes iparosodásának, fejlődésének következtében Taploca a város „árnyékába” került, közigazgatásilag is a városhoz kapcsolták. Mondhatni perifériája lett a városnak. I-VIII osztályos iskolájában 150-160 gyermek tanult. Az 1990-es évek elején a település a fokozatos elöregedés jeleit mutatta, az alacsony gyermeklétszám miatt az iskolát a megszűnés veszélye fenyegette. A pedagógusok a már beiskolázott gyermekek jórészenek szociális problémáit látva hozták azt a döntést, hogy olyan programot indítanak, amely valamilyen módon segíteni tudja a hátrányos helyzetű gyermekeket.

„1994-ben indítottuk el a programot, már tíz éve működünk. Leültünk és tárgyaltunk, hogy mi lenne az, amiért a városból ide kihoznák a gyermeket. Informatika, idegen nyelv, ezekből volt bőven a városban, ezért senki nem járatta volna ide ki a gyermeket. Akkor már nagyon látszott, hogy van egy eléggé leszakadt szegény réteg, s akkor eldöntöttük, hogy ezeket a hátrányos gyermekeket kellene összefogni.”

A program beindítását a pedagógusok részéről hatalmas munka előzte meg: az anyagiak előteremtése, a termék, az étkezde berendezése, a gyermekek toborzása, a szállításuk megszervezése, a délutáni foglalkozások megtervezése. Az akkor (legalábbis Hargita megyében) egyedülálló kezdeményezés az igazgatónő elmondása szerint sikeresnek bizonyult, az induló első osztályosok száma a helyi gyermekekkel együtt elérte a 23-at. De ki is számított hátrányos helyzetűnek?

„Kidolgoztunk egy kritériumrendszert, a sokgyermekes családok, ha az egyik vagy mindkét szülő munkanélküli, az elvált, egyszülős családok gyermekeit vettük be. Vagy ha nagyszülő nevelte s nehéz anyagi körülmények között éltek. Az elképzelés az volt, hogy csak elsősökkel indítjuk a programot, de volt, hogy a nagyobb testvért is átírták a szülők, így őket is bevetjük. Az első évben, ha jól emlékszem, 18-19-en voltak plussz a nagyobb testvérek.”

Az iskola ingyenes ebédet kínál a gyermekeknek, amelyet külön erre a célra berendezett étkezdében fogyasztanak el. Az étkeztetés költségeit egy civil szervezet, a Riehen Egyesület és a helyi önkormányzat szociális osztálya állja. A tanulók jórészenek iskolába szállítása autóbusszal történik, amelynek anyagi fedezetét a Polgármesteri Hivatal és egy helyi szállítási vállalat biztosítja. A délelőtti oktatást délutáni foglalkozás egészíti ki, amelyet szakképzett pedagógus irányít. A szükséges kiadások egy kis hányadát pályázati pénzekből fedezték. A felsorolt állandó jellegű szolgáltatások mellett esetenként egyéb segítségek, támogatások is érkeztek: tízóraik a helyi kenyér- és tejgyár részéről, ruházati cikkek, könyvadományok, ajándékcsomagok a különböző ünnepek alkalmával.

„Minden nap ebédet kaptak ingyen, tízórait, akkor még nem volt ilyen állami kifli, ruhát, tanfelszerelést, akkor azt sem adott az állam. Ruhát nagyon sokat kaptak, akkor sok volt a segély. S délután öt óráig itt tanultak szakképzett pedagógus irányításával. A szállításukat autóbusszal oldottuk meg, támogatóknak köszönhetően a gyermekeknek ez nem került pénzbe.”

A hátrányos helyzetű gyermekeket támogató program létjogosultságát bizonyítja az a tény, hogy több mint tíz éve folyamatosan működik. Az iskola statisztikai adatait tanulmányozva megállapítható, hogy az évek folyamán a segítségre szoruló gyermekek száma egyre nő, és a hátrányos helyzetűek aránya fokozatosan meghaladta a nem hátrányos helyzetűek arányát.

A jelenlegi tanévben az elemi osztályokban tanuló gyermekek 84%-a szociálisan hátrányos helyzetű. A felső tagozaton ez az arány kisebb, mert a korlátozott támogatások miatt csak a nagyon rászorulókat kerülhettek be a programba. Mondhatni a befogadókat „elnyelték” a befogadottak, azaz integráció helyett szegregáció valósult meg. Létrejött egy meglehetősen homogén csoport, ahol majdnem mindenki hátrányos helyzetű, ahol halmozottan jelentkeznek a tanulási nehézségek, a viselkedési problémák, és más iskolákból is ideirányítottak nagyon sok tanulási, viselkedési problémával küzdő gyermeket.

„Az történt, hogy túlsúlyban a gyenge tanulók vannak. Van néhány jobbacska tanuló, de a többség nem az. Mert a szociális hátrányosság 90%-ban erkölcsi lezúllással is jár. Olyan gyermekek jönnek, akik nem jártak óvodába, az otthoni körülményeik katasztrófálisak.”

A pedagógusok lelkesedését, kitartását igazolja az a tény, hogy az adott körülmények között, a rendelkezésükre álló szűkös lehetőségek ellenére működtetik ezt a programot, és hogy az állandó bizonytalanság ellenére minden évben újra és újra meggyőzik a támogatókat a program szükségességéről. Eredménynek könyvelik el, hogy nem szűnt meg az iskola, és hogy a gyermekek jórésze megtanul elfogadható szinten írni, olvasni, számolni. A lemorzsolódás szinte jelentéktelen, és – ha szakiskolákban is –, ám sokan továbbtanulnak..

A tervezés mindig rövidtávú, általában az elkövetkező egy évre szorítkozik. Legfontosabb teendőjük rendszerint a támogatók „beszerzése”, az osztályok indításához szükséges gyermeklétszám biztosítása, a program működtetése. Jövőterveikről ezt válaszolták:

„Elképzelésünk már régebb is volt, hogy ezt a szolgáltatást például kös-sük össze egy sportiskolai tevékenységgel. Hely is lett volna, mondjuk egy komoly sportbázist építeni. Az a helyzet, hogy ezek a gyermekek olyanok, amilyenek, de sportban, fizikai munkában nagyon jók. Valamit lehetett volna kezdeni velük, de minden pénzfüggő. Most pedig egyfajta határhelyzetben vagyunk, mert az egyház visszaigényelte az épületet, valamikor egyházi, katolikus iskola volt. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az önkormányzat semmiféle befektetést nem végez az iskolában. Még nem tudjuk, hogy mi a célja az egyháznak az épülettel, hogy fogunk-e maradni, vagy nem. Azért 120-140 gyermek jár ide, és nem tudom, ha ezeknek be kell járni a város nagy iskoláiba, hát legalább 80%-uk el fog kallódni, lemorzsolódik. Ezért nem igazán tudjuk, mit tervezzünk. Szeretnénk ugyanezt a tevékenységet folytatni, pályázatokat írunk, jövőre is kértünk támogatást. Ha kívülállók számára nem is annyira látványosak az eredmények, meg vagyunk győződve, hogy sokat segítettünk ezeknek a gyermekeknek.”

4.2. A csíksomlyói iskola

A csíksomlyói iskolában jelen pillanatban 60 I-IV. osztályos, többnyire roma gyermek tanul. Csíksomlyó, akárcsak Csíktaploca, saját iskolával és óvodával rendelkezett, de bizonyos tényezők hatására mára lényegesen megváltozott a helyzet.

1997-ben a somlyói Gyermekotthon felszámolását célzó folyamat részeként az addig a Gyermekotthon keretében zajló oktatás „kihelyeződött” az otthon falain kívülre. Ennek eredményeképpen

a 2-es számú I-VIII. osztályos Csíksomlyói Általános Iskola adott ott-hont a helyi somlyói és csobotfalvi gyermekek mellett a „gyermekotthonos” gyermekeknek is. Már ekkor elindult a somlyóiak ún. spontán migrációja Csíkszereda iskolái felé.

A Gyermekotthon fokozatos felszámolása nyomán Családi Gyermekelhelyező Központokba helyezték el a gyermekeket, ami azt is jelentette, hogy az iskolából egyre több gyerek ment el más helységekre.

2001-ben elkezdődött a csíksomlyói romatelep gyermekeinek beiskolázása is. Kezdetben egy vegyes csoport indult, amelyet egy pedagógus irányításával délután működtek. A terepen élő nagyszámú iskoláskorú gyermek lehetővé tette, hogy 2002-ben két párhuzamos első osztály induljon: egy roma osztály és egy másik, amelybe a maradék gyermekotthonos és a helyi gyermekek jártak. A „nem-roma” osztály egyre fogyott, a családi házakba kerülök és a „városba-járó” somlyói gyermekeknek köszönhetően. Ezért aztán összevonták a két osztályt. A felső tagozat lassan elsorvadt, a gyermekek pedig a város iskoláiba szóródtak szét.

Az iskola jelenleg mondhatni „roma iskola”, hiszen már más romatelepekről (Csíkszögödből) is járnak oda gyermekek. A 2005/2006-os tanévben a nagyobb gyermeklétszám lehetővé tette, hogy két első osztály is induljon. Az iskola vezetősége felvállalja ezt a nem-hivatalos státust, mondván, *„hogy ezek a gyermekek igenis léteznek, ezek nem súlyos fogyatékosok, taníthatóak.”* Tehát hivatalosan nem nevezhető speciális iskolának, legalábbis a szónak nem abban az értelmében, ahogyan azt a törvény definiálja. De speciális abban a tekintetben, hogy olyan nehézségekkel, problémákkal találja szembe magát, amelyeknek a megoldásához sajátos eszközökre, eljárásokra van szüksége.

A problémák sokrétősége miatt a jó megoldás megtalálásához szükségessé vált más intézményekkel is az együttműködés.

„Szerencsénk volt, hogy a Tanfelügyelőség is mellénk állt tisztességesen, megértéssel.”

Az alacsonyabb osztálylétszámokat, a csökkentett tananyag megjelenítést „igazolni lehet” azokkal a felmérés-eredményekkel, amelyeket minden évben a Gyermekvédelem szakemberei végeznek el, és amelyek alapján világossá válnak azok a hátrányok, amelyek felszámolása csak fokozott odafigyeléssel, speciális tanulás-szervezéssel lehetséges.

A szülők többsége írástudatlan, a gyermekek nem jártak óvodába – ezek olyan tényezők, amelyeket figyelembe kell venniük a pedagógusoknak. Arra törekednek, hogy „élethez kötött konkrétumokat” tanítsanak, hogy a hétköznapi szükségleteinek megfelelő tudást adják át a tanulóknak.

„Mivel ezek a gyerekek saját családjaik »írástudói« lesznek, tudniuk kell például kérést írni, nyomtatványokat kitölteni. Ezt is megtanítom nekik.” (*Elemistákat tanító pedagógus*)

Folyamatos az együttműködés az önkormányzat szociális osztályának dolgozóival is, hiszen ott található a családok anyagi helyzetének pontos nyilvántartása, illetve a családok adatainak összesítése. A családok vagy egyes családtagok mozgása, ide-oda vándorlása, az iskoláskort elérő gyermekek számának alakulása jól nyomon követhető ezekben a kimutatásokban.

A család csak akkor jogosult szociális segílyre, ha a gyermekek rendszeresen járnak iskolába. A pedagógusok gyakran segítenek a családoknak a kapott vásárlási utalványok célirányos felhasználásában is, megfelelő ruhát, cipőt, tanszert vásárolnak a gyermekeknek. A gyermekek étkeztetése is a szociális osztály által működtetett „ingyenkonyhán” történik, tehát elengedhetetlen az iskola és a szociális osztály szoros együttműködése.

Az iskola vezetője eredménynek tekinti, hogy ma már nem kell a terenpen kutakodni az iskoláskorú gyermekek után, hanem sokan maguktól jönnek beiratkozni. Sőt van, aki az óvoda iránti igényét is kifejezésre juttatta. Eredmény az is, hogy a szülők bejönnek az iskolába. A szülőértekezletekre különböző szakembereket is hívnak, akik egészségügyi ismereteket, gyermekneveléssel, életvezetéssel kapcsolatos tanácsokat adnak a szülőknak.

„A szülők szívesen, rendszeresen jöttek. Érezték, hogy figyelembe veszik őket, hogy ők is fontosak, hogy foglalkoznak velük. Persze ezekből sokkal több kellene.” (*Tanító*)

A gyermekek szeretik az iskolában, szívesen járnak oda:

„Amikor mi kijelentjük, hogy vakáció van, akkor nálunk sírnak. Most a sztrájk alatt minden reggel ott voltak az iskolakapuban, hogy nem-e megkezdődik nekik az iskola”. (*Tanító*)

A legnagyobb eredmény, hogy „*talán tudtunk teremteni egy gyermekkort nekik az iskolába járással, úgy gondolom, ezáltal egy lehetőséget kaptak a gyermekkorhoz*” – mondja a velük foglalkozó pedagógus.

A hosszútávú tervezés ebben az esetben is lehetetlen. Az iskola épületét már visszakarta az egyház, nem lehet előrelátni, hogy mi lesz néhány év múlva. Az iskolából kikerülő gyermekek sorsa is kérdéses, hiszen semmilyen biztosítéka nincs a továbbtanulásuknak.

„Ez most egyelőre egy életképes program, de nem tudom mi lesz tovább. Nem tudom, hogy kamaszként merre alakulnak. Hogy lesz-e kitartásuk. Azt már veszem észre, hogy van, aki 13 éves és kezd kimaradozni, tekeregni. Mások még nem.” *(Iskolaigazgató)*

5. Hátrányos helyzet a család szemszögéből

A szociálisan hátrányos helyzetű családoknak számos szükséglete szorulna rendezésre ahhoz, hogy problémamentesebb legyen gyermekeik számára a tanuláshoz való hozzáférés. Szülőkkel és pedagógusokkal készített interjúkból az derül ki, hogy a következő akadályok, korlátok nehezítik a hátrányos helyzetű gyerekek számára az iskolalátogatást, az iskolában való eredményes munkálkodást.

5.1. Állandó jövedelemforrás hiánya

Az interjúra felkért hátrányos helyzetű családok egy főre eső jövedelme, beszámolóik szerint, napi 1 USD alatt van. A megkérdezett családok állandó jövedelemforrásnak tekintik a gyermeksegélyt, melynek értéke havonta 7,5 USD/gyermek, és a szociális segélyt, mely 31 egy személyre, 56 USD kettőre. A szociális segélyben részesülőknek kötelező közmunkát kell végezniük a város területén a segély ellenében. A segélyben nem részesülő felnőttek napszámban dolgoznak azt, ami akad. A roma családok apraja-nagyja műanyag palackokat, hulladék papírt is gyűjtöget, a kéregetés sem ritka körükben. A kisjövedelmű családok ún. családi pótlékot kapnak, amelynek nagysága a gyermekek számától függően változik: egy gyermek után 11, kettő után 13, három után 15, négy vagy több gyermek után 17 USD. Egyszülős családokban ez az érték egy kicsit magasabb.

A megkérdezett családok nagy része, vélhetően annak köszönhetően, hogy túlélésre rendezkedett be, elégedettnek tekinti magát a „ha

egészség van, az Isten is megsegít” mentalitással. A megkérdezett családok 20%-ában dolgoznak a szülők, a helyi köztisztasági és útügyi vállalat alkalmazásában. A kapott jövedelmek nagyjából a minimálbérrel egyenlők, de havonta kapnak „kajabont”, azaz bizonyos értékű étkezési utalványokat.

A többi család azt állítja, hogy itthon munkalehetőség nincs, s ha volna sem őket (a tartósan munkanélkülieket, romákat) alkalmazták. Úgy vélik a megkérdezettek, hogy ha legalább kétszer annyi jövedelemhez jutnának, mint amennyivel rendelkeznek, kényelmesen élnének. Néhány roma szülő abban bízik, hogy ha a gyerekeik iskolába járnak, s majd munkához juthatnak, akkor idővel az ő anyagi helyzetük is javulhat.

5.2. Lakhatási körülmények

A 2002-es népszámlálási adatok szerint Csíkszeredában 14.383 háztartás van. Közművesítés nélküli 1.018 lakás (7%), nincs fürdőszoba 263-ban (1,82%). A városi átlagtól messze elmaradnak azok az adatok, amelyek a csíktaplocai elemi iskolások lakáskörülményeire vonatkozó felmérés nyomán születtek. A 42 gyermek közül 30-an (70%) olyan lakásban élnek, amelyben nincs fürdőszoba.

A térhiány, a lakások hiányos berendezése alig biztosít lehetőséget a szociálisan hátrányos helyzetű gyerekek számára a mindennapi otthoni tanulásra, írásbeli feladatvégzésre. Ezek a családok gyakran költözködnek, hiszen a lakbéreket, közköltségeket nehezen, vagy egyáltalán nem tudják kifizetni, ezért kilakoltatják őket. A városnak nagyon szűkösök a lakásépítési lehetőségei, csak kevesek juthatnak szociális lakásokhoz.

„Stratégiánkba elsősorban a lakáskrízis kezelése tartozik.(...) A városnak bérlakásalapja nem is létezik. Két ANL-s¹⁰ lakás épült fel, most ismét pályázat van kiírva a szükséglakások építésére. A cigányoknak valahol erdő alatt kellene építeni, de terület sincs, mindenkinek mindent vissza kellett adni.”
(Csíkszereda önkormányzat szociális osztályának munkatársa)

A megkérdezettek közül két családnak sikerült szociális lakáshoz hozzájutnia, amelyekben két szoba, fürdőszoba, konyha is van. Nagyon

¹⁰ Állami Lakásépítési Ügynökség.

alacsony bért kell fizetniük, egyetlen kitév van, hogy rendszeren fizessék a közköltséget.

„Egy hónapunk le van maradva, de reméljük valahogy tudjuk törleszteni. Hanem innen már csak a hajléktalan szálló a következő lépés.” (38 éves, szakiskolát végzett, hét gyermekes anyja)

A roma családok nincsenek ilyen szerencsés helyzetben, ők jórészt egyhelyiséges kis lakásokban élnek (7-10 személy is esetenként egyetlen lakásban). Ezek a lakások esetenként kb.10 m²-es barakok egyetlen kinti vízcappal. A tüzelőt máról-holnapra szerzik be.

„Két éve lakunk itt. A víz is elfagyott. Mondja meg, hogy küldjem a gyermekeket iskolába mocskoson? Azt mondják építenek (...) nekünk...” (36 éves, iskolázatlan roma asszony)

Bútordarabokkal, különböző tárgyakkal zsúfolt terek ezek. A kis csecsemőknek jut csupán külön alvóhely. A nagyobb gyerekek egy ágyban alszanak, minél többen. Tanulósarok vagy saját szekrényrész iskoláskorú gyerekeknek ritkán adatik meg. A lakások állapotáról árulkodik az elsős kisgyerek „szép kicsi férgekre”¹¹ vonatkozó kijelentése, melyek a házban vannak. Elektromos árammal rendelkeznek a megkérdezettek lakásai. A televíziót, maroktelefont a családok felnőtt tagjai beszerzik valahogy, ám helyenként csak dísz- vagy játéktárgyak azok. Vízet az udvarból vagy a szomszédból hordanak. Illemhelyre kijárnak, „nagy mosdótálban” tisztálkodnak. Mosógépe (régi fajta) kevés megkérdezett családnak van, de hűtőt, ha van, sem üzemeltetnek, mert az is régi fajta, és sokat fogyaszt.

5.3. Öltözködési cikkekkel való ellátottság

Ruha- és cipőhiányról az interjúalanyok jelentős része beszámol. Van olyan család, ahol a szülők azok, akik csupán egy rend ruhával rendelkeznek, apuka javítja a saját egyetlen cipőjét, hogy jusson a kevés pénz másra. Gyakrabban fordul elő, hogy a gyerekek is hiányt szenvednek, különösen téli idényruhából. A romákra jellemzőbb az, hogy nincs meleg ruhájuk, cipőjük.

¹¹ egerek

„Hideg téli napokon a hat roma osztálytárs közül az viseli felváltva a meleg pulóvert, dzsekit, sapkát, kesztyűt, aki a legjobban fázik. Nem roma gyerekek is talál ki sajátos módot ruhadarabok időleges megszerzésére. Az ingyenebédnél kapott desszertet ajánlja fel a szünet idejére kölcsönkapott meleg kesztyűért” (*Tanító*)

A helyi tanács szociális osztálya néha ún. gyorssegélyeket, azaz alkalmi segélyeket oszt: beiskolázási pénzt cigány gyerekeknek „*hogyan ősszel tudjanak ők is reprezentálni*” (szociális osztály vezetője). Az összeg mértéke attól függ, hogy mennyit tudnak kizorítani erre a célra az összéből, számolt be az osztályvezető. A segélyezett gyerekei két évben is kaptak pénzt az iskolára való előkészülésre: tanszerre és ruhára. Az elköltött összegről számlával kellett elszámolniuk a szülőknek.

A legutóbbi ruha- és tanszerpénz célirányos elköltésére pedagógusokat bízott meg az önkormányzat szociális osztálya.

„A roma gyerekek rácsodálkoztak a bundás cipőkre, mondván, hogy nekik soha nem volt még ilyen. De a legnagyobb lábú gyerek cipője, amelyet valószínűséggel más családtag is viselhet, a szekrény legaljára került, így gazdája nem hordhatja, mert szülei nem engedik meg neki.” (*Tanító*)

A lakásokban rendetlenség, mocskosság van. A nagy „sűrűség” miatt a gyermekek nehezen találják meg a dolgaikat. Előfordul, hogy a gyerek azért nem megy iskolába, mert (télien) nem találja a cipőjét, mondja az egyik megkérdezett tanító. A gyermekek ruhája sem mindig tiszta, és a bolha, a tetű sem ritka náluk. A ruházati cikkek nagyrészt a családok rokonoktól, szomszédoktól, adományokból szerzik be, azaz nem költenek ruhára.

5.4. Élelembiztosítás a mindennapokra

A tanulás minőségét jelentős mértékben befolyásolja az, hogy hogyan táplálkozik a gyermek. Az interjúk elemzéséből kiderült, hogy a nagyon szegény családoknál a mindennapi élelem biztosítása komoly és állandó problémát jelent. A családok nagy része, a szülők elmondása szerint, nagyon keveset és alacsony tápértékű ételeket eszik. Reggelit rendszerint

nem fogyasztanak, a gyermekek ebédet, uzsonnát az iskolában kapnak, a vacsora pedig „*pityóka-fuszulyka leves*”¹² vagy semmi.

„Ritka csodaként számol be nyolc éves kis elsős arról, hogy ők „holnap húst” fognak enni, és hogy az anyukája fánkot is süt majd.” (*Tanító*)

„Minden napra egy kenyeret veszünk. Nem tudjuk megengedni, hogy többet vegyünk. Persze több is elmenne, de nincs hogyan. Ki van porciózva, mindenkinek a részét odarakom az étel mellé. Közben még megtoldom puliszkával, vagy ilyesmivel. Laskafélét csinálok, meg tejbegrízt. Ilyesmiket. Kilencen ülünk asztalhoz. Egy nagy tíz literes fazékkal minden nap főzök, s az el is megy. Plusz a gyermekek a kintinban¹³ még esznek, s mégis mire hazajönnek, mint az éhes farkasok.” (*38 éves, szakiskolát végzett, hétgyermekes anya*)

Az I–IV. osztályosok állami támogatással naponta kiflit és tejet (sajtot) kapnak tízóraira, a felső tagozatosok nem.

„Nem ritka, hogy a nagyobbak a kisebb gyermekeket zsarolják, hogy ők is tízóráihoz jussanak. Néhány gyermek időnként pénzhez jut, arra édességet, üdítőt vásárol. Van olyan gyermek is, aki tízóráját a kisebb testvéreinek tartogatja otthonra, ő pedig elveszi vagy elkéri a többiektől ennivalójuk valamekkora részét.” (*Tanító*)

A tartós alultápláltságnak, a nem megfelelő öltözködésnek, a rossz lakáskörülményeknek gyenge egészségi állapot a kövekezménye.

„Ezek a gyermekek majdnem kivétel nélkül sápadtak, a hideg hónapokat végigtikácsolják, szortyogják, nagy részük kiszívósú, vézna. Gyakran máj-és hasfájásra panaszkodnak.” (*Tanító*)

5.5. A családok értékrendszere. Családszervezés

Ezekben a családokban gyakran fellelhető a deviancia valamely formája is. Szinte minden családban isznak, de nem ritkák a verekedések, a lopások sem. A rendőrségen jól ismerik ezeket a családokat, sokukat nyilvántartják.

¹² bab-burgonya leves

¹³ étkeзде

„A gyerekek beszámolnak arról, hogy nem tudnak aludni amiatt, hogy szüleik sokáig ittak és énekeltek. Van gyerek, aki napjait börtönben töltö apukáját látogatni kérezik el az iskolából. Elsős roma gyerek arról mesél, hogy ha valami baj történik a városban, a rendőrök mindig felkeresik őket is.” (Tanító)

Egyetlen szülő mondta, hogy ő sem nem iszik, sem nem cigarettázik, és gyerekeit is ugyanarra biztatja.

A hátrányos helyzetű tanulók szülei iskolához, tanuláshoz való viszonyulásukat tekintve két csoportba sorolhatóak. Vannak, akik felismerték a tanulást, az iskolázottság fontosságát, és arra biztatják gyermekeit, hogy tanuljanak. Segíteni a tanulásban nem tudnak, nem is követik rendszeresen a gyermekek előhaladását, de rákényszerítik őket az iskolabajlásra. Szeretnék, ha gyermekeik valamilyen szakmát tanulnának, és egyedül megállnának a lábukon. Néhány roma szülő is ebbe a csoportba tartozik. A megkérdezettek között volt egy olyan szülő is, aki ismerte elsős gyermekének iskolai helyzetét, és azt állította, hogy ő akár egyetem befejezéséig hajlandó őt támogatni, akkor is, *„ha három napban eszik meg egy szelet kenyeret.”*

Ezek a szülők nagyon elégedettek az iskolával, az ott folyó tevékenységgel, örülnek a lehetőségnek, hogy ide járathatják gyermekeiket.

„Nekem, amikor gyermek voltam, nagyon nehéz volt. Nem segített senki. Egyik iskolában szigorúbbak voltak, mint a másikban...A fiaméknál nagyon kedvesek. Olyan feladatokat adnak, amit meg tudnak csinálni. Szeret iskolába járni, én is látom, hogy jó neki. A többieket is ide adom, ha az Isten megsegít.” (28 éves, nyolc osztályt végzett, hattagú családot fenntartó apa)

„Örvendünk mi is, hogy tudnak valamit(..), jól meg vagyunk elégedve, mert tudnak írni, olvasni, (...)kéreéseket írt, (...) tudnak románul is írni, (...)” (25 éves, 5 gyerekes iskolázatlan roma anyuka)

Több családban is elmondták, hogy a gyermek egy másik iskolában kezdte az iskolát, de már az első években ismétlőre maradt. A mostani iskolában pedig megtanították írni, olvasni, amiért nagyon elégedettek az iskolával.

„A tanító néni olyan kedvesen mondta, hogy ő megpróbál valamit kihozni ebből a leánykából, nehogy elveszítsük. Én végig meg voltam elégedve, ez

százasbiztos. Kevesebb a gyermek, jobban odaállnak. Sőt délutáni tanítás is volt. Az nagyon jó volt, nekünk akkor még asztalunk se volt, ahova leülni.”
(38 éves, hét gyerekes anya, akinek öt gyermeke jár a taplocai iskolába)

A másik csoportba azok a szülők tartoznak, akik nem tartják fontosnak az iskolát, mert „ott van a sok munkanélküli, van iskolájuk, mégsem kapnak munkát”. Olyan munkát szánnak a gyermekeiknek, amit különböző iskolázottság nélkül is el tudnak végezni.

„Az iskola nem bodega, hogy oda minden nap járjon a gyermek. Hasznosabb, ha itthon őrzi a juhokat”. (*Pásztorkodásból élő családfő*)

A gyerekek szabad idejüket esetenként az otthoni szűk helyiségben töltik, ugyanis az udvart meg kell osztani ideges, iszákos szomszédokkal, rokonokkal, akik bántják őket, ha kint játszanak. Nagyobb gyerekek iskola után a városban kószálhatnak, nem ellenőrzi őket senki szabadidős tevékenységeikben.

A biztonságos jövedelemforrás hiánya, a rossz lakhatási körülmények, öltözködési cikkekkel való szegényes ellátottság, a mindennapokra jutó kevés élelem olyan tényezők, amelyek negatívan befolyásolják a gyermekek iskolai teljesítményét.

6. Hátrányos helyzet az iskola szemszögéből

Az 1960-as évektől napjainkig egész sor kutató vizsgálta,¹⁴ hogy milyen mértékben képes felszámolni a származási különbségeket az iskola, milyen mértékben biztosít esélyegyenlőséget a különböző társadalmi rétegek gyerekei számára. Az eredmények azt bizonyították, hogy a családi háttér hatása nagymértékben érezteti hatását a gyermek iskolai teljesítményének alakulásában. Az iskolai elvárások az alacsonyabb társadalmi rétegek gyerekei számára nehezen teljesíthetőek, mert olyan, már a családban megszerzett képességek, készségek („korlátozott nyelvi kód”)¹⁵ meglétét feltételezik, amelyekkel az alacsonyabb státusú családból érkezők nem, vagy csak kismértékben rendelkeznek. A családok kulturális

¹⁴ Például: (J. COLEMAN, 1966; M. RUTTER, 1970, 1974; CH. JENCKS, 1972; B. BERNSTEIN, 1975; BOURDIEU – PASSERON, 1977; A.H. HALSEY, 1980; BOURDIEU, 1986, 1988)

¹⁵ BASIL BERNSTEIN (1975) szerint a különböző környezetből származó gyermekek különböző kódokat vagy beszédformákat alkalmaznak életük korai szakaszában, s ez később hatással van iskolai teljesítményeikre.

szintje, a szülők iskolai végzettsége továbbra is alapvetően meghatározóak a gyermek iskolai előmenetelét.

6.1. A hátrányos helyzetű gyermekek anyagi jellegű nehézségei

A pedagógusokkal készített beszélgetések során nagyon sokszor említésre kerültek azok a problémák, amelyek a gyermekek anyagi jellegű nehézségeiből fakadnak. Az iskolai tanuláshoz, figyelemösszpontosításhoz a gyermeknek rendelkeznie kell egy minimális komfortérzettel, különben egyszerűen lehetetlenné válik az oktatás. A minimális komfortérzet ez esetben azt jelenti, hogy nem éhes, nem fázik és nem beteg a gyermek. A szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek esetében ezek a feltételek sajnos ritkán teljesülnek egyszerre. A beszélgetések során kiderül, hogy közülük nagyon kevesen és nagyon rendszertelenül reggeliznek, hogy sokan nem is vacsoráznak. Türelmetlenül várják a mindennapi kiftit, addig szinte nem is bírnak egyébre gondolni.

„Főleg amíg kisebbek, már reggel elkezdik kérdezgetni, hogy mikor mehetnek ebédelni. Szinte tízpercenként megkérdezik, hogy még mennyit kell várni. Az is előfordul, hogy elveszik egymás enniválóját, vagy elcseserélik ceruzájukat édességre, kiflire.” (Tanító)

Öltözetük gyakran elhanyagolt, mocskos, és mindig hiányos. A hiányzások egyik alapvető oka, hogy kimosták az egyetlen rend használható ruhát, mondja egyik megkérdezett tanító, így nem tudott iskolába jönni a gyermek. Előfordult az is, hogy decemberben szandálban jött iskolába valamelyikük, ráadásul a zoknijja is lyukas volt.

„A téli reggelek fontos része a kéz- és lábmelegítés, addig egyszerűen nem lehet elkezdni a tanítást. Sokan betegen is eljönnek az iskolába, mert ott legalább meleg van, és ebédet is kapnak”. (Tanító)

A tanuláshoz elengedhetetlenül szükséges bizonyos tanszerek, felszerelések megléte. A tanítók elmondása szerint az állami tanszersegélyekben levő két-három ceruza alig néhány hétre elég, utána krónikus hiány van. A tanszereket csak akkor lehet tartósan megőrizni, ha a gyermek nem viszi haza őket, különben mindig elszakadnak, elkallódnak.

„Volt olyan, hogy amikor rákérdeztem a hiányzó könyvre, füzetre, azt válaszolta a gyermek, hogy édesapám tüzet gyújtott vele. Vagy a kicsi testvérek tépik össze, vagy elvesznek a dolgok, de nagyon ritkán hozzák vissza otthonról épségben.” (*Tanító*)

A szükséges munkafüzetek, folyóiratok, színházbérletek jórészt a pedagógusok saját jövedelmükből vásárolják meg, hogy ezek a gyermekek is „kulturális élményhez” juthassanak.

„Nagy élmény, amikor bejön a roma anyuka, és én megpróbálom elmagyarázni neki, hogy mi a színházbérlet, vagy a gyurma. Sehogy sem akarja megérteni, hogy mit akarok vele megvetetni. Pár hét iskolabjárás után a gyermek már sokkal tájékozottabb, már ő vásárol meg magának dolgokat.” (*Tanító*)

Ezek a családok ilyesmire keveset áldoznak, számukra nehezen érthető, hogy miért van szüksége a gyermeknek például színházlátogatásra. Kirándulásokat támogatók segítségével nélkül lehetetlenség szervezni, hiszen ezek a tanulók nem tudják kifizetni az autóbusz árát.

6.2. Szocializációs hátrányok

A szociálisan hátrányos helyzetben élő családokban nagyon gyakran halmozódnak a hátrányok: a szülők alacsony iskolai végzettsége, a munkanélküliség. Gyakori körükben az alkoholizmus, az idegrendszeri betegségek, a felelőtlen gyermekvállalás. A rendezetlen életkörülmények, a rendszertelenség, a családban uralkodó agresszió mind rányomja bélyegét a gyermekek viselkedésére. Alapvető higiéniai és étkezési szabályokat kell nekik megtanítani, illetve naponta gyakoroltatni.

„Itt tartjuk a fogkeféket a szekrénybe és naponta van fogmosás. Evés előtt mindig együtt kezet mosunk, kis abroszkákon civilizáltan eszünk. Sokuk számára ismeretlen a rend fogalma, mind a környezetük alakításában, mind a hétköznapijaik szervezésében”. (*Tanító*)

A pedagógusoknak az a tapasztalata, hogy ezek a tanulók szeretik az iskolában azt is, hogy van egy rendszer, egy program, ami otthonról hiányzik, mondja az egyik tanító. Azonban közösségbe nehezen illes-

zkednek, a viselkedési normák betartása számukra különösen nehéz. Érzelmileg bizonytalanok, agresszióra fokozottan hajlamosak.

„Egyesek mindig támadó állásban vannak, legtöbbször túlreagálják a dolgokat. Abban is sértést vélnek felfedezni, ami tulajdonképpen nem is az. A leghamarabb egy ütéssel, egy rúgással adják vissza a sértést, amiből gyakran kiadós verekedések alakulnak ki. Sajnos a trágár szavak sem hiányoznak a szókincsükből.” (Tanító)

Szókincsük hiányossága, kommunikációs nehézségeik a tanulásban is problémát okoznak számukra. Nehezen értik az utasításokat, a szövegeket. Legtöbbjük nem járt óvodába, nem rendelkezik azokkal a készségekkel, képességekkel, amelyek a jó iskolai teljesítményhez nélkülözhetetlenek. Figyelmüket nagyon rövid ideig tudják összpontosítani, hiányzik részükről az akarat, a kitartás.

„Az elején, amikor bekerülnek az iskolába, kétszavas mondatokban beszélnek. Az utasításokat is csak akkor értik meg, ha személyreszólóan, egy-két szóban mondom el nekik. Az első időszakban óvodázni kell, addig nem lehet egyebet csinálni. Van, aki akkor fog ceruzát először életében, és a firkakorszakkal kezd.” (Tanító)

Családjukban az iskolától eltérő értékek fontosak, a tanulás, az iskolázottság kis jelentőséggel bír számukra. Ezért nem ritka, hogy kudarc esetén könnyen feladják, nem érdekli őket az iskolai előmenetel, a teljesítmény.

„Van, akinek soha meg nem kérdezik otthon, hogy mi történik az iskolában. A jegyek, minősítések nem hordoznak semmilyen jelentőséget. Ezért aztán a gyermek szinte egyáltalán nem motivált, hogy erőfeszítést tegyen a jobb előmenetel érdekében. Főleg, ha nehezebben boldogul a tanulással.” (Tanító)

Ha a szülők megendik, kimaradnak az iskolából, lemorzsolódnak, anélkül, hogy elérnék a munkábaálláshoz szükséges életkort.

6.3. A hátrányos helyzetű gyermekekkel foglalkozó pedagógus nehézségei

„A hátrányos helyzet, a leszakadás elsősorban nem oktatási probléma, ugyanakkor azok kezelésében, hatásaik mérséklésében az oktatásnak rendkívül fontos feladatai vannak.”¹⁶

A romániai Tanügyi Törvény az oktatásban érvényesítendő általános alapelveket ugyan rögzíti, de nem tartalmazza azokat a konkrét oktatási formákat, amelyek keretében hatékonyan kezelhető lenne a szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek oktatása. A hagyományosan szervezett oktatási, tanulási formák nehezen adnak lehetőséget arra, hogy a tanulási nehézségekkel küzdő gyermekek érvényesüljenek, felzárkózzanak. A differenciálás ugyan minden körülmények között ajánlott, de megvalósításához komoly szervezőmunkára van szükség. Ennek együtt kellene járnia a különböző szintű tananyag-megjelenítés lehetőségével, amelyre nagyon kevés pedagógus vállalkozik. A szükséges segédanyagok (különböző nehézségű olvasmányok, munkalapok, feladatsorok, egyéb eszközök) beszerzéséről, előállításáról nem is beszélve.

„A differenciálás az elméletben nagyon szép, de amikor az osztályban a tíz gyermek tízféle, és általában egyik sem tud önállóan dolgozni, akkor nagyon nehéz megvalósítani. Akik jobbaknál boldogulnak, azok is percenként biztatásra, elismerésre vágnak, mert bizonytalanok. Aztán egy idő után van, aki nagyon előhalad, másoknak pedig sokkal lassúbb tempóra van szükségük. Azt se lehet, hogy egyesek az ábécéskönyv végén, míg mások szinte még az elején járnak. Van, amikor úgy érzem, hogy legalább három példányban kellene lennem, hogy minden hatékony legyen. Ráadásul majdnem mindent délelőtt az iskolában kell begyakorolni, mert otthon tanulásal nem foglalkoznak.” (*Tanító*)

A pedagógusok szembesültek a gyermekek hátrányos helyzetéből fakadó mindenfajta nehézséggel, és mondhatni „hályogkovács” módjára nekiláttak a problémák valamilyen szintű kezeléséhez. Legtöbbjük ilyen irányú képesséssel nem rendelkezik, ismereteiket egy-egy továbbképzés,

¹⁶ Mayer József, idézi Bernáthné Mohácsi Viktória: *A hátrányos helyzetű rétegek felzárkóztatásának lehetőségei Magyarországon – a Roma integrációs program 2003 jellemzői*. In www.oki.hu

esetleg önképzés során szerezhették. Marad számukra az eddigi tapasztalatok felhasználása és az intuíció.

„Nagyon sokféle problémával találkozunk, amit legtöbbször szakember segítségével nélkül vagyunk kénytelenek megoldani. Mi nem kaptunk gyógy-pedagógusi képzést, amit tudunk, azt egy-egy továbbképzőről, vagy könyvekből tudjuk. Vannak súlyosabb esetek is, amelyek az adott helyzetben mondhatni kezelhetetlenek. Egyetlen jó a dologban, hogy állandó szakmai megújulásra vagyunk kényszerítve, állandóan azon törjük a fejünket, hogy hogyan lehetne jobban csinálni, amit csinálunk. Szóval minket a rutin nem fenyeget.” *(Tanító)*

Egyes országok sikeres gyakorlata azt mutatja, hogy bizonyos segítő szakemberek (gyógy-pedagógus, pszichológus, logopédus, szociális munkás) bekapcsolása elengedhetetlen a hátrányos helyzetű gyermekek segítése céljából. Sok helyen a „két pedagógus” modellt alkalmazzák, amely jelentős sikerek elérését teszi lehetővé. Romániában a segítő szakemberhálózat most van kiépülőben, alacsony számuk miatt nagyon kevés iskola és nagyon kevés időre veheti igénybe segítségüket. Munkájuk legtöbbször a problémák felmérésére, feltárására összpontosul, a hosszútávú kezelésre, segítségre nincs lehetőség.

„Egy pszichológusnak 800 gyermek a normája. Ez teljesen nevetséges, hisz nálunk egy osztályra kellene egy pszichológus. Az, hogy hetente 2-3 órát az iskolában van, az csak arra elég, hogy felmérje az egyes eseteket.” *(Tanító)*

Azok az iskolák, ahol nagyobb számban koncentrálnak szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek, egy fejlesztő pedagógus segítségét vehetik igénybe. A legtöbb esetben a fejlesztő pedagógusok sem rendelkeznek szakirányú képzéssel, gyakran ők is kísérletezgetnek.

„Igen, van egy fejlesztő pedagógus, aki a legproblémásabb gyermekekkel egyénileg foglalkozik. Az, hogy heti két-három alkalommal elvonulnak olvasni, írni egy-egy gyermekkel, az nagyon kevés. Persze több a semminél, és jó, hogy ez is van.” *(Tanító)*

Közismert, hogy a gyermek iskolához, tanuláshoz való viszonyát nagymértékben befolyásolja a szülők iskolával kapcsolatos attitűdje. Az is bizonyítást nyert, hogy az otthoni tényezők hatása négyszer nagyobb az iskola hatásánál.¹⁷ Ez mind arra enged következtetni, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek iskolai eredményességének javítása céljából szükség van arra, hogy a szülőket is megnyerjék az iskolának. A megkérdezett pedagógusok ezt tartják az egyik legnehezebben megvalósítható feladatnak, hiszen ezek a szülők ritkán mennek be az iskolába, kevesen vannak azok, akik érdeklődnek a gyermekük iskolai előmeneteléről. Nem ritka, hogy a gyermekek által bemutatott ünnepi műsorok alkalmával sem jelennek meg.

„A legrosszabb az, amikor az Anyák napi műsorra nem jön el az anya. A gyermekek utolsó percig lesik az ajtót, aztán könnyes szemekkel elmondják a szerepüket a többi gyerek édesanyjának. De az is gyakran előfordul, hogy a gyermek sem jön el a szereplésre, mert őt úgysem nézi meg senki, vagy nincs rendes ruhája, cipője.” (*Tanító*)

A ritka pedagógus–szülő találkozások alkalmával nehéz őket érdekeltté tenni, közömbösségükből kimozdítani. A kapott tanácsokat meghallgatják, de csak ritkán fogadják meg.

„Az egyedüli dolog, amiért biztos bejön minden szülő, az a CEC-könyv.¹⁸ Aztán egy évig nem látjuk őket. Írunk levelet nekik, de nem tudják elolvasni, üzenünk a gyermekektől, de az sem mindig jut el. Persze van olyan is, aki azért időnként érdeklődik, ha másképp nem, hát telefonon. Szülőértekezletre mindig az a pár rendes szülő jön, akinek a gyermekével a legkevesebb baj van.” (*Tanító*)

A csíksomlyói pedagógusok elmondása szerint az ottani roma szülők „lelkesebbek”, elmennek szülőértekezletre, szereplésre is. Ez talán azzal is magyarázható, hogy egy telepen lagnak, összetartoznak, tömegesen szívesebben kimozdulnak, nincsenek kívülről jövő „idegenek”, akik feszélyeznék őket.

¹⁷ Lásd az alsó tagozatos gyerekek körében végzett ún. Plowden-vizsgálatokat. Stephen Wiseman: A környezeti hátrány és a tanár. In: Pataki Ferenc (szerk.) *Pedagógiai szociálpszichológia*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.

¹⁸ A gyermekpénz felvételéhez szükséges könyvecske

A beszélgetésekből az derült ki, hogy ezekben az iskolákban a pedagógus tulajdonképpen több személy munkáját is elvégzi: az anyagi jellegű nehézségek felszámolását célzó szervezőmunkát, a gyermekek iskolai szocializációját, a tanulási nehézségek feltárását és valamilyen szintű kiküszöbölését, a magatartásproblémák kezelését, a családokkal való kapcsolattartást és a szülők valamilyen szintű nevelését. Ez a munka nagyon megterhelő, amihez az is hozzájárul, hogy a siker kevésbé látványos, hogy a problémák sokasága gyakran tehetetlenségérzetet kelt a pedagógusban. A szakismeret, a segítő szakemberek hiánya miatt állandó kísérletezésben, bizonytalanságban zajlik a munka, kevés elismeréssel, kevés sikerélménnyel. Ráadásul a hátrányos helyzetű gyermekekkel való munka alacsony presztízsnak örvend a pedagógusok körében, és az anyagi juttatások szintje sem tükrözi e megfeszített munkát.

„Az igazság az, hogy ezt a munkát hosszútávon jól csinálni nagyon nehéz. Nagyon felőrli az embert. Rengeteg energiát felemlézt, és a sikereket néha már nem is látjuk a sok gond között.” (*Tanító*)

7. Integrálni – de hogyan?

A Hargita megyei Tanfelügyelőség honlapján olvasható (2007-ig tervező) megyei oktatási stratégiában elsődleges célként¹⁹jelenik meg az ún. inklúziós iskola fogalmának megismertetése, és ilyen jellegű iskolák létrehozása bizonyos közösségekben. A meghatározás szerint az inklúziós iskolákba mindenféle diszkrimináció nélkül integrálják a különböző hátrányos helyzetben levő (speciális oktatást igénylő, roma, szociálisan hátrányos) gyermekeket. Az integrált és inklúziós oktatás megvalósítása érdekében olyan tevékenységeket terveznek, amelyek támogatják a szegregált iskolák és osztályok felszámolását.²⁰ Egy másik megvalósítandó törekvés, hogy az egyes iskolák eredményességének mutatójává váljon az iskolában megvalósuló inklúziós oktatás minősége: azaz a különböző hátrányos helyzetben levő tanulók együttnevelésének, tanításának sikeressége. A tervezetben hangsúlyt kapnak azok a tevékenységek is, amelyeknek célja a szülők bevonása, érdekeltté tévése gyermekük oktatásában, nevelésében.²¹

¹⁹ *Obiective strategice*. In <http://isjhr.eduhr.ro/web/Bookcase/Noutati/strategiajo.zip>

²⁰ *Direcții și acțiuni*. In <http://isjhr.eduhr.ro/web/Bookcase/Noutati/strategiajo.zip>

²¹ *Implicarea părinților în activitățile școlare*. In <http://isjhr.eduhr.ro/web/Bookcase/Noutati/strategiajo.zip>

A stratégia megvalósulásának a következő kockázatai kerülnek megemlítésre: a krónikus szegénység ezekben a családokban (pl. ha elvezítik a segélyezéshez való jogukat, vagy nem kapnak alkalmi munkát), a helyi közösségek részéről jövő ellenszenv, település szintű elzárkózás (a megemlített települések között Csíkszereda is szerepel), a családok migrációja (nem mindig maradnak legalább 6 hónapig ugyanazon a településen).²²

Ha megnézzük a csíkszeredai helyzetet, akkor azt látjuk, hogy a rendelkezések, stratégiák megjelenése előtt megindult a hátrányos helyzetű gyermekek felkarolása, beiskolázása. A működő gyakorlat pedig bizonyos tekintetben különbözik az előbb bemutatott alapelvektől.

A csíktaplocai iskolában mondhatni megvalósult az inklúzió, hiszen az osztályok bizonyos mértékig heterogének: van „hátrány nélküli” gyermek, van néhány enyhe fogyatékossgal rendelkező és nagyon sok szociálisan hátrányos helyzetű tanuló. A probléma az arányokkal van: a program beindulásának első éveiben még egyensúlyban volt a különböző csoportok aránya, de jelenleg az iskola tanulóinak alig 10-15%-a nem tekinthető hátrányos helyzetűnek. A nem hátrányos helyzetű családok is inkább kényszerből választották ezt az iskolát, mert nem volt lehetőségük a távoli városközponti iskolákba hordani a gyermekeiket. Az évek során annak köszönhetően, hogy egyre növekedett a hátrányos helyzetű gyermekek száma, megindult a helybeliek tömeges spontán migrációja a városközponti iskolák felé. A szegregáció mondhatni magától valósult meg.

„Innen mindig is vittek gyerekeket a városba, volt a városnak egy vonzása. Tulajdonképpen ezt az egészet azért is indítottuk, mert elfogytak innen a gyermekek, és hogy megmaradjon az iskola. Mi szívesen fogadtuk volna a helyi gyermekeket is, de egyrésztük mindenképpen elvitte, s aztán most már majdnem mindenki. Visszafordult ránk a dolog, hogy azért nem hozták a mi iskolánkba, mert gyenge iskola lett.” (*Interjú iskolaiigazgatóval*)

A csíksomlyói iskola jelen pillanatban roma iskolának nevezhető, hiszen oda csak roma gyermekek járnak. Az iskola jelenlegi működését, a gyermekekkel, szülőkkel elért eredményeket látva azonban sikertörténetnek tekinthető ez a kezdeményezés. A jelenlegi társadalmi-gazdasági

²² *Asumarea riscurilor*. In <http://isjhr.eduhr.ro/web/Bookcase/Noutati/strategiajo.zip>

kontextusban a roma gyerekek integrálásának első lépéseként igen eredményesnek mondható ez a munka. A gyermekek szeretnek iskolába járni, megtanulnak elfogadható szinten írni, olvasni, számolni. A problémát a továbbtanulás jelenti, amikor az I–IV osztályt befejezve el kell hagyniuk jelenlegi iskolájukat, és bekerülnek a város iskoláiba.

„Egyelőre nem látom, hogy tudnának integrálódni. Túl egyből van. Talán, ha sikerül egy generációnak az iskola, akkor esetleg azoknak a gyerekei. Ezeknek a szülei nem jártak egyáltalán iskolába, de már alakulnak, már ha hívjuk, bejönnek az iskolába(...) Attól is félek, hogyha V-VIII. osztályba bekerülnek a városi iskolákba, hogy mi lesz. Azt hiszem még a tanárok sincsenek eléggé ráhangolódva erre a munkára. Nem látok elég empátiát, nincsen elegendő pszichológiai ismeretük (...) Nagy munka, nagy hozzáállás, és azt hiszem, hogy az iskola lesz az egyetlen lehetőség, hogy segíthessünk rajtuk (...) A szemléletváltás az emberekben, ez is egy nagyon-nagyon összetett dolog.” (*Elemista romákat tanító pedagógus*)

A bemutatott iskolák problémái azt mutatják, hogy a stratégiában lefektetett célkitűzéseknek a megvalósítása nagyon sok körülményt igényel, és az integráció, inklúzió megvalósítása kétségtelenül időigényes folyamat lesz. A legfőbb akadályt az anyagi források hiánya mellett mindenképpen a közösségeknek a hátrányos helyzetűekhez való negatív viszonyulása képezi. Amíg a befogadó közeg nem alkalmas a befogadásra, addig csak ún. hideg integrációról beszélhetünk, amelynek nyomán az egyes iskolákba szétszórt hátrányos helyzetű gyermekek perifériára szorulnak, majd fokozatosan teljesen kimaradnak az oktatási folyamatból.

8. Néhány következtetés

Település szintű esettanulmányunk alapján kijelenthetjük, hogy előzetes hipotéziseink igazolódni látszanak, és végezetül az alábbi főbb következtetéseket fogalmazhatjuk meg:

Csíkszeredában léteznek olyan elszigetelt jellegű kezdeményezések az iskoláskorú, szociálisan hátrányos helyzetű gyermekek problémáinak kezelésére, amelyeket a mindennapi szükséglet hívott életre;

- Megfelelő törvény, szabályozás hiányában a hátrányos helyzetű gyermekek támogatásának, segítségének nélkülöznie kellett eddig az intézményesített kereteket;
- A hátrányos helyzetűek társadalmi jelenségként való azonosítása, illetve a probléma szakmai-politikai kezelése között legalább tíz éves eltolódás van: a szegénység már az 1995-ös években tömegeket érintett, ilyen irányú törvénykezés viszont csak 2005-ben született;
- A működő kezdeményezéseket főleg a pedagógusok lelkesedése, kitartása tartja életben;
- Hiányzik a pedagógusok hátrányos helyzetűek oktatására vonatkozó szakirányú képzettsége;
- Az iskolák nem rendelkeznek sem kidolgozott pedagógiai programokkal, sem a problémák kezelésére irányuló hosszú távú stratégiákkal;
- Hiányoznak a csökkentett tananyag-megjelenítést lehetővé tevő szabályozások, az ehhez szükséges segédanyagok;
- Kevés a segítő szakember, szakszolgálat, nincs lehetőség a hosszú távú segítségre.
- Bizonyos társadalmi szervek segítik az iskolát, de hiányzik a probléma kezelésének átfogó, helyi szinten közösen kidolgozott koncepciója, amely összefogná az érintett intézményeket.